

Quaderns de Psicologia | 2018, Vol. 20, No 2, 161-174

ISSN: 0211-3481

 <https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.1447>

Desenvolupament de l'autoestima a l'inici de l'etapa escolar *Development of self-esteem in the early school years*

Francesc Sidera Caballero

Georgina Perpiñà Martí

Universitat de Girona

Miren De Tejada Lagonell

Universidad Pedagógica Experimental Libertador. Instituto Pedagógico de Caracas

Resum

Aquest article pretén estudiar la influència de l'edat i el sexe en l'autoestima dels infants a l'inici de l'etapa escolar. Vàrem administrar l'escala d'autoestima EVA (2015) a 369 nens i nenes de 1r, 2n i 3r curs de primària, i també vam preguntar als i les mestres quina autoestima atribuïen als seus alumnes. Els resultats mostren un lleuger descens amb l'edat en la Satisfacció escolar i, a mesura que augmenta el curs, també baixa l'Acceptació social. A més, les nenes han obtingut una valoració més alta en el factor Autovaloració, que inclou com elles valoren i són valorades pels pares, així com l'autovaloració física. Els nens, en canvi, se senten més acceptats en els jocs i menys tristos en general. Finalment, les atribucions d'autoestima de les mestres mostren correlacions amb les puntuacions d'autoestima dels infants. Es discuteixen les implicacions educatives dels resultats i el paper dels pares i mestres en la millora de l'autoestima dels infants.

Paraules clau: Autoestima; Nens/nenes; Escola primària; Edat

Abstract

This article aims to study the influence of age and sex on the self-esteem of children in the early school years. We administered the EVA (2015) self-esteem scale to 369 boys and girls of 1st, 2nd and 3rd year of primary school, and we also asked their teachers what self-esteem they attributed to their students. The results show a slight decline with age in School Satisfaction, and also Social Acceptance diminishes as their school grade increases. In addition, girls have obtained a higher assessment in the Self-assessment factor, which includes how they value parents and how they are valued by parents, as well as physical self-evaluation. Boys, on the other hand, feel more accepted in games and less sad in general. Finally, the self-esteem attributions of teachers show correlations with children's self-esteem scores. The educational implications of the results and the role of parents and teachers in improving children's self-esteem are discussed.

Keywords: Self-esteem; Boys/girls; Primary school; Age

Introducció

L'objectiu d'aquest estudi és analitzar la influència del sexe i l'edat en l'autoestima dels infants, de manera global i en els seus diferents components, avaluats a partir de l'escala d'autoestima EVA 2015. Alhora es pretén observar la relació entre l'autoestima dels infants i l'autoestima atribuïda pels mestres als mateixos, per tal de conèixer-ne el grau de correspondència. Molts autors associen el terme autoconcepte als aspectes cognitius del coneixement d'un mateix, mentre que el terme autoestima s'utilitza per a l'avaluació afectiva (Serrano, 2014). D'acord amb Stanley Coopersmith (1967), l'autoestima és l'avaluació que cadascú fa dels seus atributs, capacitats, i execucions, que pot ser diferent en diferents àrees, d'acord amb els estàndards i valors personals. I María Luisa Naranjo (2007) destaca que l'autoestima no és estàtica, sinó que evoluciona amb el temps, que hi ha diversos factors interns i externs que la configuren, i que està organitzada en dimensions.

Importància d'avaluar l'autoestima

L'autoestima té una importància cabdal dins l'educació, ja que la percepció que tenen els alumnes sobre si mateixos afecta no només el seu equilibri psicològic, sinó també la seva relació amb els altres i el seu rendiment acadèmic (Sebastián, 2012). Així, els nens amb una autoestima alta es valoren de forma positiva, fet que porta a un benestar personal, relacions socials satisfactòries i bons resultats acadèmics, mentre que aquells amb una autoestima baixa no es consideren capaços d'afrontar de manera satisfactòria una determinada tasca (encara que la seva capacitat els ho permeti), es consideren a ells mateixos com a poc valuosos i perceben que els altres els veuen d'aquesta manera (Serrano, Mérida i Taberner, 2016). Una autoestima baixa també ha estat relacionada a problemes psicològics i comportamentals, com per exemple els trastorns alimentaris, l'abús de substàncies, l'ansietat, la depressió, l'obesitat, el suïcidi, o un baix rendiment acadèmic (Kutob, Senf, Crago i Shisslak, 2010). Així doncs, és necessària la intervenció psicopedagògica per contribuir a la construcció de l'autoestima a tots i cadascun dels nivells educatius (veure Ramírez, Duarte i Muñoz, 2005; Valdés, 2001). Aquesta intervenció però, no està exempta de

problemes. El principal rau en la complexitat a l'hora de comprendre i avaluar adequadament l'autoestima dels infants. A més, si parlem de nens petits, aquest problema s'intensifica, degut al limitat nombre d'estudis publicats sobre aquest àmbit en la infància (Serrano et al., 2016). En aquest sentit, el present article pretén realitzar una petita contribució a la comprensió del desenvolupament de l'autoestima en nens i nenes en els primers anys de l'escola primària, comprensió necessària per a poder dissenyar intervencions apropiades a les diferents característiques dels infants.

Autoestima en funció de l'edat

Pel que fa a l'edat, estudis duts a terme en diferents països mostren que els nens més petits tendeixen a presentar una autopercepció més positiva que els nens més grans (Lee, Super i Harkness, 2003; Muris, Meesters i Fijen, 2003). Això, tal com apunten Richard Robins i Kali Trzesniewski (2005) és perquè durant la infància el nen rep visions positives poc realistes sobre ell mateix, així com també una gran quantitat de feedback social predominantment positiu. Més endavant, quan s'arriba a l'inici de la pubertat i especialment amb el canvi que suposa passar de l'escola a l'institut, l'autoestima baixa, ja que els sentiments de la pròpia vàlua personal depenen d'un feedback molt més realista i a vegades negatiu, provinent sobretot de companys i figures d'autoritat, com pares o professors (Fenzel, 2000). Això últim desemboca en autoavaluacions més reals i honestes, que juntament amb fets normatius com la pubertat, condueixen a que els nivells d'autoestima toquin fons al voltant dels 14-15 anys. A partir d'aleshores, l'autoestima segueix una tendència no lineal al llarg de l'edat adulta, augmentant des del final de l'adolescència, arribant al seu màxim al voltant dels 50-60 anys, i disminuint amb la vellesa (McMullin i Cairney, 2004; Orth, Maes i Schmitt, 2015).

Autoestima en funció del sexe

Jerome Dusek, John Flaherty i John Hill (1981) afirmen que els nivells d'autoestima en nens són significativament més alts que els manifestats per les nenes, especialment durant l'adolescència. Kristen Kling, Janet Hyde, Carolin Showers i Brenda Buswell (1999) en una meta-anàlisi de diferències de gènere

van trobar resultats que recolzen aquesta idea. Més tard, Brittany Gentile et al. (2009), en un estudi sobre satisfacció amb un mateix, trobaren resultats similars, amb diferències petites però que augmentaven amb l'edat. Aquestes diferències desapareixen a mesura que l'edat avança (Orth et al., 2015), i podrien desaparèixer a l'etapa universitària (Gentile et al., 2009). Existeixen diversos arguments que podrien explicar el perquè d'aquesta diferència entre nens i nenes. Alguns autors defensen que els responsables de les diferències en l'autoestima dels nois i les noies són els rols de gènere; per exemple, la masculinitat i autoconfiança (trets associats normalment als homes) s'han relacionat amb nivells més alts d'autoestima (Kling et al., 1999). Per altra banda, segons Nita Mary McKinley i Janet Shibley Hyde (1996) l'autoestima de les noies està més associada a percepcions d'atractiu físic que no pas la dels nois. Com a resultat, estereotips proporcionats i esvelts allunyats de la realitat promoguts pels mitjans de comunicació podrien contribuir negativament a l'autoestima.

En la línia del que veníem dient, també s'ha suggerit que en les societats occidentals, els nens i nenes estan exposats a uns estàndards d'atractiu físic molt restringits, que demanen estar prim a les noies i musculat als nois, fet que té conseqüències negatives en la imatge corporal. Encara que tant els nois com les noies tenen problemes d'imatge corporal, algunes meta-anàlisis indiquen que els nois estan més satisfets amb la seva aparença física i tenen una millor imatge del seu propi cos que les noies, ja des de l'escola primària i fins la universitat. Tot i això, cada vegada hi ha més nois preocupats pels seus músculs (Gentile et al., 2009; Leaper, 2015). En una línia similar, Sheila Scraton (1989) argumenta que existeixen actituds molt arrelades en el pensament dels docents homes i dones sobre les habilitats i capacitats físiques dels nens i nenes. Altres estudis realitzats posen de manifest que els professors d'educació física no només mantenen les mateixes actituds centrades en el gènere cap a les habilitats de nens i nenes sinó que, encara més important, continuen reforçant i reproduint els esquemes de la masculinitat dominant (Hellín, Hellín, Llamas i Moreno, 2005). Així doncs, trobem que el gènere i les expectatives associades a la feminitat o masculinitat de nenes i nens respectivament, constitueixen factors determinants

en la docència i en les expectatives dels mestres envers el rendiment dels alumnes, afectant també la seva autoestima.

Un altre dels aspectes que pot influir en l'autoestima de manera diferent en els nens que en les nenes té a veure amb les relacions interpersonals, fet que pot ocórrer a 3 nivells: a) en les relacions entre iguals; b) en les relacions familiars i c) en les relacions mestre/alumne. Per exemple, pel que fa les relacions d'amistat, Chau-kiu Cheung i Jerf Wai-keung Yeung (2010) suggereixen que el fet de tenir amics amb comportaments desviats podria tenir una influència negativa en l'autoestima acadèmica de manera especial en les noies, fet que es podria explicar en part perquè les noies d'11 i 12 anys del seu estudi eren més cohesives que els nois amb els amics amb comportaments desviats i més susceptibles a la seva influència, que els podria causar més estrès que als nois. Un exemple sobre la influència de les relacions familiars en l'autoestima el trobem a l'estudi de Sandy Jackson, Jan Bijstra, Leeuwe Oostra i Harke Bosma (1998), que varen trobar que la comunicació amb el pare i la mare (mesurada a través de la *Parent-Adolescent Communication Scale*) correlacionava positivament amb l'autoestima global a l'adolescència. Finalment, la qualitat de la interacció mestre-alumne té una influència en l'autoestima i l'autonomia dels nens i nenes, promovent l'acceptació entre companys i proporcionant una bona experiència d'aprenentatge. D'aquesta manera, interaccions pobres entre mestres i alumnes, comentaris malintencionats o accions basades en estereotips de gènere poden provocar un mal ajustament social, emocional i acadèmic, cosa que alhora repercutirà en un descens de l'autoestima de l'alumne/a (Gomes i Pereira, 2014).

A part dels aspectes esmentats anteriorment, les diferències en funció de l'edat o el sexe poden respondre també i en gran mesura a diversos factors de naturalesa social i cultural (Bleidorn et al., 2016) com el moment històric, el país on es neix o el tipus de societat en la qual es viu. En aquest sentit, és convenient dur a terme estudis d'àmbit local, per tal de conèixer el desenvolupament de l'autoestima en el nostre país, així com quins són els factors més rellevants que hi influeixen.

Percepció de l'autoestima per part dels mestres

En aquest estudi també tindrem en compte la visió que tenen els mestres de l'autoestima dels nens, per analitzar-ne la relació. El coneixement dels i les mestres de l'autoestima dels infants ha estat poc estudiada, però és necessari aprofundir-hi, per tal d'augmentar el nostre coneixement sobre de quina manera els i les mestres construeixen les seves percepcions sobre l'autoestima de l'alumnat, i sobre com aquestes percepcions poden influir en el seu comportament, i en últim terme, en el desenvolupament de l'autoestima dels i les alumnes.

Seguint la teoria clàssica de la Interacció Simbòlica (Cooley, 1912; Coopersmith, 1967) i la de l'Aprenentatge social de Albert Bandura (1997), els alumnes utilitzen els resultats de la seva observació dels comportaments dels professors a la classe com a base per determinar les expectatives que tenen els mestres envers ells, cosa que al seu torn, influeix en la seva autoestima. Diversos estudis han mostrat que les diferents actituds dels mestres sobre els estudiants prediuen significativament no només els èxits acadèmics dels estudiants sinó també altres característiques no acadèmiques (Al-Fadhli i Singh, 2006). Concretament, un estudi a Malàisia va mostrar que l'autoestima dels estudiants es trobava significativament afectada per la percepció que tenien aquests dels comportaments dels seus professors (Prihadi, Hairul i Hazri, 2010). Així doncs, encara que no sabem de quina manera l'autoestima atribuïda pels mestres pot afectar al seu comportament envers l'infant, si que és interessant conèixer com els mestres perceben l'autoestima dels infants, per saber si aquesta s'ajusta a la realitat. En aquest sentit, obtenir informació sobre això ens pot ajudar a crear consciència en el professorat de la importància de conèixer i preocupar-se pel benestar psicològic dels alumnes, i alhora contribuir al plantejament d'incloure-ho específicament a la seva formació.

En resum, i d'acord amb la literatura revisada, s'esperen trobar diferències relacionades amb l'edat i el sexe dels infants quant a les puntuacions que aquests obtinguin en l'escala d'autoestima EVA 2015. Per altra banda, a nivell exploratori, i donada la més que possible influència dels mestres en l'autoestima dels infants, volem investigar la possible relació

entre l'autoestima dels infants i les atribucions sobre la mateixa que fan els mestres.

Mètode

Participants

Un total de 369 infants (183 nenes i 186 nens; mitjana d'edat = 8 anys i 10 mesos; rang = de 6 anys i 4 mesos a 9 anys i 10 mesos) de 1r (63 nenes i 66 nens), 2n (65 nenes i 68 nens) i 3r curs (55 nenes i 52 nens) de 5 escoles de la província de Girona han participat en el present estudi (Les escoles tenien una o dos línies en funció del curs). Concretament, pel que fa a les edats, la mostra ha estat conformada per 64 infants de 6 anys, 135 de 7 anys, 126 de 8 anys, i 44 de 9 anys. També hi han participat un total de 19 mestres d'aquests alumnes, que han respost a una pregunta tipus Likert sobre el nivell d'autoestima dels seus alumnes (veure apartat de material). Un total de 4 mestres no van respondre a la pregunta sobre el nivell d'autoestima del seu alumnat.

Per tal d'obtenir la mostra es van seleccionar a l'atzar 5 escoles d'entre totes les escoles de sis comarques gironines (es van excloure el Ripollès, la Cerdanya i l'Alt Empordà per raons de proximitat geogràfica). A les escoles seleccionades, es va passar l'escala d'autoestima a tots els infants de 1r a 3r curs, amb les següents excepcions: a) quan, d'acord amb el criteri del mestre, l'infant no tenia el nivell de llenguatge suficient per a respondre a les preguntes administrades; b) quan els pares dels infants no signaren el consentiment informat; c) l'infant no atengué a l'escola el dia en què s'administrà la prova.

Material

Per tal de realitzar aquesta investigació es va utilitzar la versió final de l'escala EVA 2015 (De Tejada, Sidera, Gras, i Mera, en premsa), una escala validada en llengua castellana i catalana (veure Annex). Encara que els participants respongueren a un total de 32 ítems (més dos ítems d'exemple), l'anàlisi factorial explicat en l'article mencionat (on s'establí un criteri de selecció d'ítems amb una càrrega mínima de 0.4 en un factor i menor de 0.3 a la resta de factors) la reduí a un total de 18 ítems, finalment organitzats en 4 factors: Acceptació social (7 ítems), Emocions negatives (4 ítems), Satisfacció escolar (3 ítems) i Auto-

valoració (4 ítems). Aquesta és una escala de llapis i paper que conté frases enunciades en positiu (no hi ha negacions) que es refereixen a aspectes de la vida dels infants, així com a les emocions que senten en el seu dia a dia. Per a cada ítem, els participants han de marcar, amb una creu, la resposta més adequada dintre de tres possibilitats, basant-se en la freqüència en què l'infant se sent de la manera senyalada, que pot ser "sempre", "a vegades" o "mai". Cada ítem tenia un valor que oscil·lava de 0 a 2 punts. Encara que normalment la resposta "sempre" implicava 2 punts i la resposta "mai" 0 punts, en els ítems del Factor 2 (Emocions negatives) la puntuació es dugué a terme de forma inversa (per exemple, es donaven 2 punts si l'infant deia que mai estava enfadat, i 0 punts si deia que sempre estava enfadat). Així doncs, la puntuació de l'escala podia variar de 0 a 36 punts. Donat que els diferents factors que componen l'escala estan formats per un nombre desigual d'ítems, es van transformar les puntuacions de cadascun dels factors a un rang de 0 a 2 punts, dividint les puntuacions totals del factor pel nombre d'ítems del mateix.

A part de l'escala d'autoestima, es demanà als mestres que omplissin un qüestionari de dades sobre els infants i les seves famílies (lloc de naixement, llengua del pare i de la mare, etc.). A més, també es demanà als mestres que avaluessin el nivell d'autoestima que creien que tenien els seus alumnes. Per tal de fer això, es s'afegí dins el qüestionari una escala Likert on es deia "Nivell d'autoestima atribuït al nen/a: 1 = molt baix; 2 = baix; 3 = normal; 4 = alt; 5 = molt alt".

Procediment

En primer lloc es van contactar amb els directors de les escoles, per explicar-los els objectius de l'estudi. Una vegada els centres educatius acceptaren la seva participació en el mateix, es donaren cartes d'informació i consentiment als mestres implicats, per tal que les fessin arribar als pares dels infants de les seves aules. Una vegada els mestres havien obtingut el consentiment dels pares, el primer autor de l'article administrà l'escala d'autoestima als infants, dins de les seves classes habituals, i de forma grupal. Abans d'iniciar l'administració de l'escala, l'investigador deia el següent als infants: "Avui farem una activitat diferent d'aquelles

que normalment realitzeu a classe. Llegirem algunes frases sobre com vosaltres us sentiu". Llavors es distribuïen els fulls on hi havia l'escala d'autoestima als infants, i se'ls demanava utilitzar un llapis per marcar les seves respostes. Primer de tot, se'ls demanava omplir la primera part, de preguntes personals (escola, curs, edat i sexe). A continuació, se'ls deia: "Ara llegirem algunes frases sobre com ens sentim a vegades, sempre o mai, en relació a algunes activitats que fem amb els pares, mestres o amics. Després de cada frase, heu de marcar una de les següents opcions: "sempre" em sento així, "de vegades" em sento així, o "mai" em sento així, d'acord amb com us sentiu amb allò que la frase explica. Heu de pensar molt bé la resposta abans de contestar". Una vegada feta aquesta explicació, l'investigador llegia els ítems un per un, en veu alta, i s'assegurava que els infants paraven atenció a la frase, i que marcaven la resposta a la fila adequada.

Per tal d'analitzar les dades s'ha utilitzat la versió 19 de l'SPSS. Del total de 6642 respostes a ítems obtingudes dels participants (369 participants x 18 ítems), en 41 d'elles la resposta s'havia deixat en blanc, que representa un 0.62 % de les respostes totals.

Per tal d'interpretar millor els resultats del nostre estudi, a part d'estudiar el nivell de significació de les diferències observades, també hem calculat, en diferents casos, les mesures de l'efecte. Per a fer-ho, seguint a Andy Field (2009), hem utilitzat la fórmula: $r = Z/\sqrt{N}$ quan hem utilitzat la prova de Mann-Whitney, mentre que hem utilitzat la r quan les proves utilitzades han estat correlacions. Per a la seva interpretació hem seguit a Cohen (1988, 1992; citats a Field, 2009), qui proposa que quan $r = 0.1$ l'efecte és petit i la variància explicada és de l'1 %, que quan $r = .30$ l'efecte és mitjà, i la variància explicada del 9 %, i quan $r = .5$ l'efecte és gran, i la variància explicada del 25 %.

Resultats

Autoestima segons el curs escolar

Si comparem els resultats obtinguts en l'escala d'autoestima en funció del curs (veure Taula 1), en les puntuacions de suma global d'autoestima i en cadascun dels factors (a través de la prova de Kruskal-Wallis), veiem

	Primer	Segon	Tercer
F1. Acceptació social	1.56 (0.37)	1.55 (0.37)	1.44 (0.44)
F2. Emocions negatives	1.37 (0.49)	1.35 (0.45)	1.42 (0.39)
F3. Satisfacció escolar	1.65 (0.47)	1.72 (0.37)	1.48 (0.53)
F4. Autovaloració	1.85 (0.26)	1.83 (0.28)	1.83 (0.26)
Puntuació total	28.69 (5.20)	28.92 (4.52)	27.62 (5.02)

Nota: la puntuació màxima és de 2 punts en cadascun dels 4 factors, i de 36 punts en la puntuació total.

Taula 1. Mitjana (i desviació típica) de l'autoestima en funció del curs i del factor.

que només hi ha diferències significatives en el Factor 3 ($\chi^2 = 14.505$; $p = .001$), on l'autoestima té un valor més baix a tercer curs, i una diferència propera a la significació en el Factor 1 ($\chi^2 = 5.216$; $p = .074$), que apunta en la mateixa direcció.

A continuació, es realitzaren les comparacions curs a curs a través de la prova de Mann-Whitney. Així doncs, els resultats mostren diferències estadísticament significatives: a) entre els cursos de 1r i 3r, tant en el Factor 1 d'Acceptació Social ($Z = -2.045$; $p = .041$; $r = 0.13$) com en el Factor 3 de Satisfacció escolar ($Z = -2.745$; $p = .006$; $r = 0.18$); b) entre els cursos de 2n i 3r en el Factor 1 ($Z = -1.965$; $p = .049$; $r = 0.13$), en el Factor 3 ($Z = -3.719$; $p = .000$; $r = 0.24$) i en la Suma d'autoestima ($Z = -2.026$; $p = .043$; $r = 0.14$). En totes les comparacions esmentades, les mesures de l'efecte són petites.

	Primer	Segon	Tercer	Comparacions entre cursos (prova de Mann Whitney)
Pregunta 1	1.92 (.30)	1.94 (.27)	1.94 (.23)	
Pregunta 2	1.45 (.59)	1.33 (.65)	1.52 (.60)	2n i 3r: $Z = -2.439$; $p = .015$; $r = 0.16$
Pregunta 3	1.82 (.46)	1.80 (.44)	1.80 (.40)	
Pregunta 4	1.69 (.53)	1.70 (.49)	1.61 (.56)	
Pregunta 5	1.53 (.61)	1.59 (.55)	1.36 (.63)	1r i 3r: $Z = -2.096$; $p = .036$; $r = 0.14$ 2n i 3r: $Z = -2.883$; $p = .004$; $r = 0.19$ 1r i 2n: $Z = -2.058$; $p = .040$; $r = 0.13$
Pregunta 6	1.53 (.67)	1.71 (.50)	1.25 (.71)	1r i 3r: $Z = -3.282$; $p = .001$; $r = 0.21$ 2n i 3r: $Z = -5.414$; $p = .000$; $r = 0.35$
Pregunta 7	1.91 (.32)	1.90 (.23)	1.92 (.28)	
Pregunta 8	1.66 (.55)	1.68 (.54)	1.41 (.60)	1r i 3r: $Z = -3.537$; $p = .000$; $r = 0.23$ 2n i 3r: $Z = -3.950$; $p = .000$; $r = 0.26$
Pregunta 9	1.53 (.61)	1.42 (.55)	1.38 (.61)	1r i 3r: $Z = -1.987$; $p = .047$; $r = 0.13$
Pregunta 10	1.77 (.55)	1.69 (.60)	1.66 (.60)	
Pregunta 11	1.71 (.58)	1.75 (.46)	1.55 (.62)	1r i 3r: $Z = -2.431$; $p = .015$; $r = 0.16$ 2n i 3r: $Z = -2.616$; $p = .009$; $r = 0.17$
Pregunta 12	1.59 (.57)	1.61 (.56)	1.54 (.62)	
Pregunta 13	1.60 (.58)	1.55 (.57)	1.47 (.60)	
Pregunta 14	1.41 (.73)	1.49 (.70)	1.59 (.56)	
Pregunta 15	1.23 (.69)	1.23 (.62)	1.21 (.58)	
Pregunta 16	1.53 (.63)	1.58 (.55)	1.38 (.59)	1r i 3r: $Z = -2.175$; $p = .030$; $r = 0.14$ 2n i 3r: $Z = -2.782$; $p = .005$; $r = 0.18$
Pregunta 17	1.36 (.60)	1.39 (.58)	1.48 (.56)	
Pregunta 18	1.43 (.62)	1.27 (.59)	1.39 (.54)	1r i 2n: $Z = -2.309$; $p = .021$; $r = 0.14$

Taula 2. Mitjanes (i desviacions típiques) de les puntuacions d'autoestima en funció del curs.

Per tal d'aprofundir en aquestes dades, hem volgut veure específicament les diferències existents entre els tres cursos per a cadascun dels ítems (Veure Taula 2). Tot seguit comentarem els resultats agrupant-los per factors. En el Factor 1, podem veure que les puntuacions de 3r són inferiors a algun dels altres cursos en quatre dels set ítems que componen aquest factor (5, 8, 9 i 16), mentre que a l'ítem 2 hi ha una pujada a 3r respecte a 2n curs. Pel que fa al Factor 2, trobem una millora de 3r curs respecte a 2n curs a l'ítem 18. Pel que fa al Factor 3, observem una disminució de les puntuacions de 3r en comparació a 1r i 2n en els ítems 6 i 11. Totes aquestes comparacions tenen una mesura de l'efecte petita, exceptuant la baixada de 2n a 3r en l'ítem 6, que té una mida de l'efecte mitjana (veure Taula 2).

Autoestima segons l'edat

A continuació analitzarem els resultats pel que fa a les edats (veure Taula 3). A través de la prova de Kruskal-Wallis, hem observat que només hi ha diferències significatives entre els diferents grups d'edat pel que fa al Factor 3 ($\chi^2 = 8.526$; $p = .036$). La prova U de Mann-Whitney ens mostra que aquestes diferències d'edat en el Factor 3 existeixen específicament a l'hora de comparar els infants de 7 anys amb els de 8 anys ($Z = -2.363$; $p = .018$; $r = 0.15$) i també els de 7 anys amb els de 9 anys ($Z = -2.415$; $p = .016$; $r = 0.18$), però no entre els altres grups d'edat. Per tant, l'autoestima baixa en el Factor 3 a partir dels 7 anys, tot i que es tracta de mesures de l'efecte petites.

Per altra banda, si analitzem les correlacions (utilitzant Spearman) entre l'edat i l'autoestima (tant pel que fa a la puntuació global com a la puntuació en cadascun dels factors), podem observar que hi ha una correlació negativa estadísticament significativa entre l'edat dels infants i els factors 1 ($r = -.104$; $p = .048$;) i 3 ($r = -.127$; $p = .016$), mentre que no s'observen correlacions significatives amb els altres factors. No obstant les correlacions entre l'edat i els factors 1 i 3 són significatives, la seva mesura de l'efecte és baixa (veure Field, 2009).

Autoestima segons el sexe

Comparant els resultats (prova de Mann-Whitney) de l'escala d'autoestima (puntuació global i puntuació en cadascun dels factors) entre les nenes i les nens (veure Taula 4), vam trobar que les nenes obtingueren puntuacions significativament més altes (amb una mesura de l'efecte petita) que els nens en el Factor 4 d'autovaloració ($Z = -2.315$; $p = 0.021$; $r = 0.12$), mentre que no hi havia diferències de sexe significatives en els altres factors o en la puntuació global d'autoestima ($p > .05$). Comparant les puntuacions dels infants en funció del sexe per a cada un dels ítems, veiem que els únics ítems en els quals hi hagué diferències estadísticament significatives fou en els ítems 5 del Factor 1 ($Z = -2.016$; $p = .044$), i 17 del Factor 2 ($Z = -3.149$; $p = .002$) en favor dels nens, tot i que també hi hagué una diferència propera a la significació en els ítems 1 ($Z = -1.721$; $p = .085$) i 10 ($Z = -1.885$; $p = .059$) del Factor 4, en favor de les nenes.

	6 anys	7 anys	8 anys	9 anys
F1. Acceptació social	1.56 (.40)	1.56 (.34)	1.49 (.43)	1.42 (.46)
F2. Emocions negatives	1.30 (.51)	1.39 (.45)	1.39 (.44)	1.39 (.38)
F3. Satisfacció escolar	1.61 (.51)	1.71 (.40)	1.59 (.46)	1.48 (.56)
F4. Autovaloració	1.85 (.26)	1.85 (.26)	1.84 (.25)	1.77 (.33)
Puntuació total	28.4 (5.46)	29.02 (4.74)	28.3 (4.63)	27.38 (5.45)

Nota: la puntuació màxima és de 2 punts en cadascun dels 4 factors, i de 36 punts en la puntuació total.

Taula 3. Mitjana (i desviació típica) de l'autoestima en funció de

Autoestima atribuïda per les mestres

En primer lloc, dir que no tots els mestres van omplir la columna en la qual havien d'atribuir un nivell d'autoestima als infants. En total es van obtenir respostes sobre 295 dels 369 nens i nenes, que representa un 79.95% de les respostes (vam obtenir respostes dels mestres de 19 classes d'un total de 23 classes participants a l'estudi). Amb aquestes, vam analitzar fins a quin punt l'autoestima atribuï-

	Nens	Nenes
Pregunta 1	1.91 (.32)	1.96 (.19)
Pregunta 2	1.41 (.64)	1.44 (.60)
Pregunta 3	1.79 (.47)	1.82 (.40)
Pregunta 4	1.65 (.54)	1.69 (.51)
Pregunta 5	1.56 (.59)	1.44 (.62)
Pregunta 6	1.52 (.68)	1.52 (.63)
Pregunta 7	1.89 (.33)	1.92 (.27)
Pregunta 8	1.63 (.56)	1.55 (.59)
Pregunta 9	1.45 (.63)	1.45 (.55)
Pregunta 10	1.64 (.65)	1.78 (.50)
Pregunta 11	1.64 (.62)	1.72 (.48)
Pregunta 12	1.58 (.60)	1.58 (.56)
Pregunta 13	1.59 (.58)	1.51 (.58)
Pregunta 14	1.49 (.72)	1.50 (.63)
Pregunta 15	1.22 (.70)	1.24 (.55)
Pregunta 16	1.51 (.60)	1.49 (.59)
Pregunta 17	1.49 (.60)	1.32 (.55)
Pregunta 18	1.35 (.65)	1.37 (.53)
Factor 1	1.54 (.40)	1.50 (.40)
Factor 2	1.40 (.50)	1.36 (.39)
Factor 3	1.60 (.50)	1.64 (.43)
Factor 4	1.81 (.28)	1.87 (.24)
Suma autoestima	28.53 (5.0)	28.43 (4.87)

Taula 4. Mitjanes (i desviacions típiques) de les puntuacions d'autoestima en funció del sexe

da per les mestres es corresponia amb les puntuacions d'autoestima obtingudes pels infants (utilitzant correlacions de Spearman). Vam trobar una correlació significativa ($r = .293$; $p = .000$), encara que baixa, entre el nivell d'autoestima atribuït a l'infant per part de la mestra i la puntuació total d'autoestima. Analitzant les correlacions entre l'autoestima atribuïda per la mestra amb les puntuacions dels infants en cadascun dels factors de la prova, vam trobar que només hi havia una correlació estadísticament significativa en el cas del Factor 1 ($r = .359$; $p = .000$) i del Factor 3 ($r = .129$; $p = .028$), essent

aquesta més elevada en el cas del Factor 1, amb una mesura de l'efecte mitjana.

Discussió

Aquest article pretén estudiar el desenvolupament de l'autoestima a l'etapa inicial de primària, i en particular, la influència de l'edat i el sexe en aquest.

En primer lloc, s'ha trobat una disminució de l'autoestima en funció del curs escolar pel que fa a la Satisfacció escolar (Factor 3) i una disminució en funció de l'edat en l'Acceptació social (Factor 1), tot i que els efectes són petits. Pel que fa a la Satisfacció escolar, en concret, s'han reduït lleugerament en els cursos superiors les puntuacions referides a passar-s'ho bé fent els deures de l'escola, o a estar satisfet amb la feina que allà s'hi fa. En relació amb l'Acceptació social, aquells ítems que han vist reduïda la puntuació en funció del curs feien referència a l'acceptació per part dels altres nens i companys de classe, tant pel que fa a l'acceptació com a amics, a l'acceptació en el joc, o a voler seure al seient del costat a la classe. Això es podria explicar perquè a mesura que els nens i nenes es fan grans, i especialment entre els 6 i els 9 anys, la comparació amb els altres esdevé gradualment més possible i important (Frey i Ruble, 1990; Maxwell i Chmielewski, 2008). Per altra banda, Susan Harter (2012) suggereix que l'autoconcepte i l'autoestima dels infants augmenta quan s'autoavaluen positivament en competències que són rellevants per a ells. Per tant, és important que els cuidadors (mestres, pares...) permetin als infants realitzar progressos i adonar-se dels mateixos en aquelles activitats que els importen. També pot ser positiu per a l'autoestima dels infants, i per reduir la seva preocupació per la imatge corporal, el fet de realitzar activitat física freqüent (Delgado-Flody et al., 2017).

Pel que fa a l'efecte del sexe, s'han trobat poques diferències. Les nenes han mostrat una valoració una mica més alta pel que fa al Factor 4 (Autovaloració), que inclou la seva valoració dels pares, la percepció sobre com els pares les valoren, i també l'autovaloració de l'aspecte físic. En concret, s'han trobat diferències gairebé significatives en els ítems 1 i 10, que fan referència a "M'agraden els meus pares" i "Penso que sóc guapo o gua-

pa”, en favor de les nenes. També dir que els nens han obtingut millors puntuacions en els ítems 5 i 17, que fan referència a “Els altres nens m’accepten en els seus jocs” i també a “Estic trist o trista”. Per tant, els nens informen estar tristos menys sovint que les nenes, i també semblen sentir-se més acceptats en el joc. Seria interessant que la futura recerca intentés esbrinar si aquestes diferències estan relacionades amb els rols i estereotips de gènere (veure Kling et al., 1999; McKinley i Hyde, 1996) en contextos com el familiar i l’escolar, i per tant, amb allò que els nens i les nenes donen importància sobre si mateixos. Quant a la família, Marita McCabe et al. (2006) varen observar que les mares dels nens de preescolar es preocupen pel pes de les nenes i pels músculs dels nens, i que els nens de 4 anys ja es preocupen per les mides del seu cos, intentant canviar la seva aparença per conformar-la als estàndards socials. En l’entorn escolar, els docents valoren aspectes com el compliment de les tasques, l’assistència, la netedat, l’obediència, etc. característiques més associades al rol femení. En aquest sentit, s’està investigant sobre si les creences culturals sobre la virilitat masculina (entre les quals es troben aspectes com ara desafiar les normes o posar-se en risc) podrien conformar un estereotip masculí consistent en aspectes que l’escola no valora i que per tant podria afectar negativament el rendiment acadèmic dels nens (Sarmiento, Vargas i Díaz, 2012).

Pel que fa a l’autoestima que els mestres atribueixen als nens i nenes, hem trobat que aquesta correlacionava significativament amb l’autoestima global, i també amb els Factors 1 i 3, especialment amb el Factor 1 d’Acceptació social. Així doncs, en general podem dir que hi ha poca coincidència entre l’autoestima global informada pels infants, i aquella percebuda pels mestres. El fet que no hàgim trobat correlacions entre l’autoestima atribuïda pels mestres i els Factors 2 i 4 podria indicar que les mestres tenen poc en compte tant les emocions negatives com l’autovaloració a l’hora de jutjar l’autoestima dels infants. Per contra, els i les mestres podrien ser més conscients d’aquells aspectes de l’autoestima que tenen a veure amb l’escola i, sobretot, amb l’acceptació dels companys, i no tant amb les relacions amb els pares o l’auto-avaluació de l’aspecte físic. Això no obstant, d’acord amb McCabe et al.

(2006) els mestres són conscients que els nens i en especial les nenes, ja des de ben petits donen importància a l’aparença física. Així doncs, és important que els mestres, així com els pares i mares, siguin educats en els potencials efectes negatius que els seus comentaris i modelatge poden crear en la imatge corporal i els comportaments alimentaris dels nens i nenes.

En una altra línia, s’ha suggerit que els infants acaben internalitzant les representacions que els mestres tenen d’ells, representacions que acaben influïnt en les seves auto-percepcions. I les representacions dels mestres no només es veuen influïdes per la competència dels infants, sinó també per altres factors com ara característiques demogràfiques (gènere, estatus socio-econòmic...), acadèmiques (per exemple, si l’alumne és repetidor), l’aparença física o comportament a classe (si és col·laboratiu, si és disruptiu...) (Bressoux i Pansu, 2016). Per tant, els mestres han de ser conscients d’aquests factors que poden esbiaixar els missatges avaluadors que emeten cap els infants, i en última instància, de la influència que exerceixen en l’autoestima d’aquests. També cal que els mestres siguin conscients que l’autoestima de cada infant depèn de quins aspectes són valorats com a importants dins la seva família i cultura, i que els tinguin en compte a l’hora d’interactuar-hi (veure Wang i Ollendick, 2016).

En l’autoestima poden influir-hi algunes variables personals (com ara les habilitats de comunicació) i les interaccions amb d’altres persones (veure Fuertes, Carpintero, Martínez, Soriano i Hernández, 2014), però també pot ser important per la mateixa l’ambient físic escolar. Per exemple, Maxwell i Chmielewski (2008) troben que la participació dels infants en la personalització de les aules amb imatges i projectes artístics que ells han creat pot tenir un efecte positiu en l’autoestima dels alumnes de primer de primària. D’alguna manera, aquest tipus de treball podria està dient als infants que tots són importants, i ajudar a millorar la seva connexió personal amb la seva escola. D’acord amb aquest estudi, els mestres de primària haurien de donar importància també a l’ambient físic de les seves aules, i implicar als infants en la seva personalització, com una manera d’ajudar a que els infants se sentin valorats.

Algunes limitacions del present estudi fan referència al fet que no tots els mestres dels alumnes participants van respondre a la pregunta sobre quina autoestima atribuïen als seus alumnes. En segon lloc, hem de dir que no vam incloure a l'estudi variables que ens informessin sobre aspectes culturals dels infants, que podrien afectar a la seva interpretació de les preguntes. D'altra banda, igual que María Molina i María Julia Raimundi (2011), ens plantejem si les dimensions de la nostra escala inclouen els aspectes més importants per als nens i nenes d'aquesta edat, o si aquesta els permet expressar realment com se senten en els diferents aspectes de la seva vida. En aquest sentit, en l'avaluació de l'autoestima amb nens petits, pot ser important incloure o estudiar d'altres metodologies que s'adaptin a les seves capacitats cognitives (veure, per exemple, Tatlow-Golden i Guerin, 2010). A partir de les dades obtingudes en el nostre estudi podem plantejar algunes línies de recerca futures. En primer lloc, pensem que cal esbrinar de quina manera els rols i estereotips de gènere poden estar influïent en l'autoestima dels nens i nenes des de l'àmbit familiar i des de l'àmbit escolar. En concret, es podria indagar en com aquests rols i estereotips es tradueixen en determinats comportaments que poden acabar afectant a l'autoestima i al rendiment acadèmic dels infants, així com estudiar els factors que poden mediatitzar aquesta influència en diferents moments del desenvolupament. Aquestes investigacions ens permetrien arribar a conclusions interessants pel que fa a la formació de pares i mestres. En segon lloc, la futura recerca també hauria de considerar la influència de la qualitat de les relacions d'amistat, les relacions familiars, i les relacions mestre-alumne en l'autoestima dels infants, així com avaluar la influència de diferents intervencions educatives, com poden ser implicar a l'alumnat amb l'escola o amb activitats extracurriculars sota el suport organitzacional de mestres i altres professionals (Cheung i Yeung, 2010). Una tercera possible línia de

recerca fa referència a l'autoestima atribuïda pels mestres. Mentre que en el present estudi nosaltres vam preguntar als mestres que atribuïssin un nivell d'autoestima global als infants, en futurs estudis es podrien estudiar les percepcions dels mestres sobre les diferents dimensions de l'autoestima.

En conclusió, en aquest article hem trobat algunes diferències d'edat i de sexe que influeixen a l'autoestima dels infants. Pel que fa a l'edat, destaquem una reducció amb l'edat del factor de Satisfacció escolar. A més, l'Acceptació social també baixa a mesura que augmenta el curs escolar. En relació amb el sexe hem trobat una millor puntuació en les nenes en el factor Autovaloració, que inclou una valoració de l'aspecte físic. A partir d'aquestes troballes, hem plantejat algunes consideracions educatives que tant pares com mestres haurien de tenir en compte a l'hora d'interactuar amb els infants, com per exemple: la preocupació per la imatge corporal i la influència dels rols i estereotips de gènere en la mateixa i en d'altres aspectes del desenvolupament, i la necessitat que els educadors permetin als infants realitzar activitats adaptades a la seva edat, que siguin importants per ells, i en les quals s'hi puguin valorar positivament. Per a això, també cal tenir en compte els aspectes culturals que influeixen en allò que importa als infants i les seves famílies. Finalment, hem trobat relacions significatives però poc importants entre algunes dimensions de l'autoestima dels infants i l'autoestima atribuïda pels mestres. Aquests resultats poden suggerir que a l'hora d'atribuir l'autoestima als infants els mestres donen més importància a uns dominis de l'autoestima que d'altres. Es necessita més recerca però per tal de donar suport a aquesta idea, així com investigacions que permetin avaluar l'efecte d'intervencions educatives dirigides a millorar l'autoestima dels infants a través de millorar les seves relacions interpersonals amb mestres, pares i companys adaptades a diferents etapes educatives, així com millorant la formació dels mestres.

Annex

Ítems definitius de l'escala EVA 2015 en llengua catalana, i factors als quals estan associats

1. M'agraden els meus pares. (F4)
2. Els meus amics venen a jugar amb mi quan els convido. (F1)
3. M'agrada la meua cara. (F4)
4. Em sento bé a l'escola. (F3)
5. Els altres nens m'accepten en els seus jocs. (F1)
6. M'ho passo bé fent els deures de l'escola. (F3)
7. Els meus pares em valoren i m'estimen. (F4)
8. Els altres nens volen ser amics meus. (F1)
9. Els meus companys de classe volen seure al meu costat. (F1)
10. Penso que sóc guapo o guapa. (F4)
11. Estic content/a amb la feina que faig a l'escola. (F3)
12. Faig amics fàcilment. (F1)
13. Als meus amics els hi agrada com sóc. (F1)
14. Em sento sol o sola. (F2)
15. Estic nerviós o nerviosa. (F2)
16. Els meus companys de classe em tracten bé. (F1)
17. Estic trist o trista. (F2)
18. Estic enfadat o enfadada. (F2)

F1: Acceptació social

F2: Emocions negatives

F3: Satisfacció escolar

F4: Autovaloració

Referències

- Al-Fadhli, Hussain & Singh, Madhu (2006). Teachers' expectancy and efficacy as correlates of school achievement in Delta, Mississippi. *Journal of Personnel Evaluation in Education*, 19(1-2), 51-67. <https://doi.org/10.1007/s11092-007-9032-9>
- Bandura, Albert (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: Freeman.
- Bleidorn, Wiebke; Arslan, Ruben C.; Denissen, Jaap J.; Rentfrow, Peter J.; Gebauer, Jochen E.; Potter, Jeff & Gosling, Samuel D. (2016). Age and gender differences in self-esteem—A cross-cultural window. *Journal of personality and social psychology*, 111(3), 396. <https://doi.org/10.1037/pspp0000078>
- Bressoux, Pascal & Pansu, Pascal (2016). Pupils' self-perceptions: the role of teachers' judgment controlling for big-fish-little-pond effect. *European Journal of Psychology of Education*, 31(3), 341-357. <https://doi.org/10.1007/s10212-015-0264-7>
- Cheung, Chau-kiu & Yeung, Jerf Wai-Keung (2010). Gender differential in deviant friends' influence on children's academic self-esteem. *Children and Youth Services Review*, 32(12), 1750-1757. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.07.019>
- Cooley, Charles (1912). *Human Nature and the Social Order*. New York: Scribners.
- Coopersmith, Stanley (1967). *The Antecedents of Self-Esteem*. San Francisco: Freeman.
- De Tejada, Miren; Sidera, Francesc; Gras, Maria Eugènia; & Mera, Delia. (en premsa). Diseño de

- una Escala de Autoestima (EVA 2015). *Universitas Psychologica*.
- Delgado-Floody, Pedro; Caamano, Felipe; Osorio, Aldo; Jerez, Daniel; Fuentes, Juan; Levin, Eduardo & Tapia, Juan (2017). Body image and self-esteem in children according to their nutritional status and frequency of physical activity. *Revista Chilena de Nutrición*, 44(1), 12-18.
<https://doi.org/10.4067/S0717-75182017000100002>
- Dusek, Jerome B.; Flaherty, John F. & Hill, John P. (1981). The development of the self-concept during the adolescent years. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 1-67.
<https://doi.org/10.2307/1166004>
- Fenzel, L. Mickey (2000). Prospective study of changes in global self-worth and strain during the transition to middle school. *The Journal of Early Adolescence*, 20(1), 93-116.
<https://doi.org/10.1177/0272431600020001005>
- Field, Andy. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage publications.
- Frey, Karin. S. & Ruble, Diane. N. (1990). Strategies for comparative evaluation: Maintaining a sense of competence across the lifespan. In Robert J. Sternberg & John Kolligian, Jr. (Eds.), *Competence considered*, (pp. 167-189). New Haven: CT: Yale University Press.
- Fuertes, Antonio; Carpintero, Eugenio; Martínez, José Luis; Soriano, Sonia & Hernández, Amparo (1997). Factores predictores de la autoestima con los iguales y de la intimidación relacional en la adolescencia. *Revista de Psicología Social*, 12(1), 113-127.
- Gentile, Brittany; Grabe, Shelly; Dolan-Pascoe, Brenda; Twenge, Jean M.; Wells, Brooke E. & Maitino, Alissa (2009). Gender differences in domain-specific self-esteem: A meta-analysis. *Review of General Psychology*, 13, 34-45.
<https://doi.org/10.1037/a0013689>
- Gomes, Rosa Maria Silva & Pereira, Anabela Sousa (2014). Influence of age and gender in acquiring social skills in portuguese preschool education. *Psychology*, 5(02), 99.
<https://doi.org/10.4236/psych.2014.52015>
- Harter, Susan (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations* (2nd. ed). New York, NY: Guilford Press.
- Hellín, Mª Gloria; Hellín, Pedro; Llamas, Lucía & Moreno, Juan Antonio (2005). Valoración de la educación física según el género del profesor. En *V Congreso Internacional de Educación Física e Interculturalidad*. Murcia: ICD.
- Jackson, Sandy; Bijstra, Jan; Oostra, Leeuwe & Bosma, Harke (1998). Adolescents' perceptions of communication with parents relative to specific aspects of relationships with parents and personal development. *Journal of adolescence*, 21(3), 305-322.
<https://doi.org/10.1006/jado.1998.0155>
- Kling, Kristen C.; Hyde, Janet S.; Showers, Carolin J. & Buswell, Brenda N. (1999). Gender differences in self-esteem: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 125(4), 470.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.4.470>
- Kutob, Randa M.; Senf, Janet H.; Crago, Marjorie & Shisslak, Catherine M. (2010). Concurrent and longitudinal predictors of self-esteem in elementary and middle school girls. *Journal of School Health*, 80(5), 240-248.
<https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2010.00496.x>
- Leaper, Campbell (2015). Gender and social-cognitive development. In L. S. Liben & U. Müller (Eds.), *Handbook of child development and developmental science: Cognitive processes* (7th ed., Vol. 2). Hoboken, NJ: Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy219>
- Lee, Julie; Super, Charles. M. & Harkness, Sara (2003). Self-perception of competence in Korean children: Age, sex and home influences. *Asian journal of social psychology*, 6(2), 133-147.
<https://doi.org/10.1111/1467-839X.t01-1-00016>
- Maxwell, Lorraine E. & Chmielewski, Emily J. (2008). Environmental personalization and elementary school children's self-esteem. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2), 143-153.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.10.009>
- McCabe, Marita P.; Ricciardelli, Lina. A.; Stanford, Jacqueline.; Holt, Kate.; Keegan, Salley. & Miller, Louise. (2007). Where is all the pressure coming from? Messages from mothers and teachers about preschool children's appearance, diet and exercise. *European Eating Disorders Review*, 15(3), 221-230.
<https://doi.org/10.1002/erv.717>
- McKinley, Nita Mary & Hyde, Janet Shibley (1996). The objectified body consciousness scale development and validation. *Psychology of women quarterly*, 20(2), 181-215.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1996.tb00467.x>
- McMullin, Julie Ann & Cairney, John (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of aging studies*, 18(1), 75-90.
<https://doi.org/10.1016/j.jaging.2003.09.006>
- Molina, María F. & Raimundi, María Julia (2011). Predictores de la autoestima global en niños de escuela primaria de la ciudad de Buenos Aires. Diferencias en función del sexo y la edad. *Revis-*

- ta Argentina de Ciencias del Comportamiento, 3(3), 1-7.
- Muris, Peter; Meesters, Cor & Fijen, Petra (2003). The self-perception profile for children: Further evidence for its factor structure, reliability, and validity. *Personality and Individual Differences*, 35(8), 1791-1802.
[https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00004-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00004-7)
- Naranjo, Maria Luisa (2007). Autoestima: un factor relevante en la vida de la persona y tema esencial del proceso educativo. *Revista Electrónica "Actualidades Investigativas en Educación"*, 7(3), 1-27.
- Orth, Ulrich; Maes, Jürgen & Schmitt, Manfred (2015). Self-esteem development across the life span: A longitudinal study with a large sample from Germany. *Developmental Psychology*, 51(2), 248.
<https://doi.org/10.1037/a0038481>
- Prihadi, Kusyanto; Hairul, Nizam Ismail & Hazri, Jamil (2010). Students' Self-Esteem and their Perception of Teacher Behavior: A Study of Between-Class Ability Grouping. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 8(2), 707-724.
- Ramírez, Pedro; Duarte, Juan & Muñoz, Roxina (2005). Autoestima y refuerzo en estudiantes de 5º básico de una escuela de alto riesgo. *Anales de psicología*, 21(1).
- Robins, Richard W. & Trzesniewski, Kali H. (2005). Self-esteem development across the lifespan. *Current directions in psychological science*, 14(3), 158-162.
<https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00353.x>
- Sarmiento, Carolina; Vargas, Martha & Díaz, Ricardo (2012). Diferencias en el rendimiento escolar por género asociadas al funcionamiento familiar de estudiantes de bachillerato. *Quaderns de Psicologia*, 14(2), 17-23.
<https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.1052>
- Scraton, Sheila (1989). La implicación de las chicas en la enseñanza de la Educación Física mixta. En *IV Jornades Internacionals de Coeducació* (pp. 321-328). Valencia: Generalitat Valenciana.
- Sebastián, Victor Hugo (2012). Autoestima y auto-concepto docente (Self-esteem and teacher self-concept). *Phainomenon*, 1(11), 23-34.
- Serrano, Antonio Manuel (2014). *Diseño y validación de un cuestionario para medir la autoestima infantil. La relación entre autoestima, rendimiento académico y las variables sociodemográficas*. Tesis Doctoral. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba.
- Serrano, Antonio; Mérida, Rosario & Taberner, Carmen (2016). La autoestima infantil, la edad, el sexo y el nivel socioeconómico como predictores del rendimiento académico. *Revista de Investigación en Educación*, 14(1), 53-66.
- Tatlow-Golden, Mimi & Guerin, Suzanne (2010). 'My favourite things to do' and 'my favourite people'. *Childhood*, 17(4): 545-562.
<https://doi.org/10.1177/0907568210364667>
- Valdés, Lídice (2001). Programa de intervención para elevar los niveles de autoestima en alumnas de sexto año básico. *Estudios pedagógicos (Valdivia)*, (27), 65-73.
<https://doi.org/10.4067/S0718-07052001000100005>
- Wang, Yanping. & Ollendick, Thomas. H. (2001). A cross-cultural and developmental analysis of self-esteem in Chinese and Western children. *Clinical child and family psychology review*, 4(3), 253-271. <https://doi.org/10.1023/A:1017551215413>

FRANCESC SIDERA CABALLERO

Doctor en psicologia i professor lector de la Universitat de Girona. Pertany al grup de recerca en Llenguatge i Cognició de la UdG, on investiga el desenvolupament socioemocional a la infància i adolescència, i en particular, la teoria de la ment, l'expressió emocional, l'autoestima i l'assetjament escolar.

GEORGINA PERPIÑÀ MARTÍ

Graduada en Magisteri. Ha realitzat el màster en Recerca en Comportament i Cognició. Pertany al grup de recerca en Llenguatge i Cognició de la UdG. Actualment realitza el doctorat en Psicologia de l'educació gràcies a una beca FI 2018, centrant-se en els beneficis de l'educació emocional en el rendiment acadèmic.

MIREN DE TEJADA LAGONELL

Doctora en psicología i professora titular de la Universidad Pedagógica Experimental Libertador (UPEL) - Instituto Pedagógico de Caracas. És investigadora activa del Núcleo de Investigación Cognitiva para la Innovación Educativa del Instituto Pedagógico de Caracas UPEL. Realitza recerca sobre autoestima, educació per la salut sexual i reproductiva, i educació nutricional.

DIRECCIÓN DE CONTACTO

francesc.sidera@udg.edu; georgina.perpinya@udg.edu; tejadagonalonell@gmail.com

FORMATO DE CITACIÓN

Sidera, Francesc; Perpiñà, Georgina & De Tejada, Miren (2018).Desenvolupament de l'autoestima a l'inici de l'etapa escolar. *Quaderns de Psicologia*, 20(2), 161-174.
<http://dx.doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.1447>

HISTORIA EDITORIAL

Recibido: 20-02-2018
1a Revisión: 08-04-2018
Aceptado: 24-07-2018